

John Locke'un Özgürlük Teorisi: İstenç, Arzu ve Emek

John Locke's Theory of Liberty: Will, Desire and Labour

Taşkın Erol*

Özet

İngiliz düşünür John Locke (1632-1704), 17. Yüzyılın simge isimlerinden biridir. Bilgi kuramından, siyaset kuramına kadar oldukça geniş alanı kapsayan eserleri günümüzde de canlılığını korumaktadır. Ele aldığı konuların genişliğine rağmen dikkatli bir okuma, bu geniş alanın temelinde Locke'un bilgi kuramının olduğunu gösterir. Locke'un temel eseri olan *An Essay Concerning Human Understanding*' in son haliyle yayınlanış yılı 1690'dır. Dolayısı ile fikirlerinin son halinin yer aldığı ana eserdir. Bununla birlikte *Essay*'in daha önce yayınlanan iki taslağı olduğu da göz önüne alındığında, Locke'un hayatı boyunca ilgilendiği konuların ışığında bu eserde çeşitli tadilatlar gittiği de açıktır. Ayrıca *Essay*'in 1690 yılındaki baskısı *A Letter Concerning Toleration* ve *Two Treatises of Government* ile birlikte basılmıştır. Bu makalenin planı da

Abstract

English philosopher John Locke (1632-1704) is one of the iconic figures of the 17th century. His works, which cover a very wide area from knowledge theory to political theory, are still alive today. Despite the breadth of the topics he covers, a careful reading shows that these wide topics are fundamentally based on Locke's knowledge theory. The last published main work by Locke, *An Essay Concerning Human Understanding*, was in 1690. Therefore, it is the main work that includes the final version of his ideas. However, considering the fact that the essay has two previously published drafts, it is clear that Locke made various modifications to this work in the light of the issues he was interested in throughout his life. Also, the 1690 edition of the essay was published together with *A Letter Concerning Toleration* and *Two*

* Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü | etaskin@sakarya.edu.tr

bu fikre dayanmaktadır. Bu çalışmada da hem ahlak felsefesinin hem de siyaset felsefesinin temel kavramı olan özgürlük kavramı ele alınacaktır.

Bunun için ilk olarak Locke'un ahlak kuramının bilgi kuramı içindeki yeri ele alınacaktır. Ahlaki yargıların, bilginin üç derecesine karşılık gelen sezgisel (*intuitive*), tanıtlamalı (*demonstrative*) ve duyuşal (*sensitive*) bilgiden hangisine karşılık geldiği belirlendikten sonra, bu tür yargıların özellikleri gösterilecektir. Locke'un matematik yargılarıyla aynı türden olduğunu iddiası ele alınarak, aynı tür bilgi olmalarına karşın ilk bakışta neden çok farklı göründüklerine ilişkin açıklamasına yer verilecektir. Matematik yargılar ve ahlaki yargıların aynı tür oldukları gösterildikten sonra ahlakta da matematik ile aynı yöntemin kullanılması gerektiği fikrine vurgu yapılacaktır.

Takip eden bölümde, özgürlük kavramının belirlenmesinde rol alan kurucu kavramlarının neler olduğunun analizine yer verilecektir. Bu yolla, özgürlük kavramının insana ya da insan doğası anlayışına dayandığı gösterilmeye çalışılacaktır. Bu doğrultuda, Locke'un özgürlük çözümlemesinin temelindeki güç (*power*), yeti (*faculty*), kaygı (*uneasiness*), istenç (*will*), arzu (*desire*) gibi kavramlarla ilişkisi üzerinde durularak Locke'un özerklik (*freedom*) ve özgürlük (*liberty*) arasın-

Treatises of Government. The plot of the current article is also based on this plan. In this study, the concept of liberty, which is the basic concept of both moral philosophy and political philosophy, is discussed.

For this, the place of Locke's moral theory in the knowledge theory is discussed first. After determining which moral judgments correspond to the three degrees of knowledge, intuitive, demonstrative, and sensitive, the characteristics of such moral judgments is shown. Taking into consideration Locke's claim that mathematical judgments are of the same type, his explanation is given as to why they seem very different at first glance from moral judgements even though they are the same kind of knowledge. After showing that mathematical judgments and moral judgments are the same type, the idea that the same method should be used in morality is emphasized.

In the following section, an analysis of what fundamental concepts play a role in determining the concept of liberty is provided. With this, the current article tries to show that the concept of liberty is based on human or human nature. First, the relation between the concepts which the analysis of liberty is based on such as power, faculty, uneasiness, will and desire and the concept of liberty is explained. And then,

da yaptığı ayrımın yine istenç ve arzu arasında yaptığı ayrıma dayandığı gösterilmeye çalışılacaktır. Böylece, istenç ve arzunun belirlenmesinin aslında özerklik ve özgürlüğün belirlenmesine karşılık geldiği gösterilmeye çalışılacaktır.

Son kısımda ise özellikle kölelik, mülkiyet ve emek gibi kavramların özgürlük kavramı ile çok yakın olduğu düşünülen ilişkisi vurgulanacak ve mülkiyet (*property*) ile emek (*labour*) kavramlarının birey için yorumlanmasının, toplumda yol açtığı sorunlara işaret edilecektir. Locke' un siyaset kuramının ana amacının da bireysel özgürlük ile toplum içindeki özgürlüğün sentezini gerçekleştirmek olduğu iddia edilecektir.

Anahtar Kelimeler: İstenç, Arzu, Özgürlük, Özerklik, Emek, Kaygı, Mülkiyet

the current article will try to show that the difference between freedom and liberty according to Locke is based on the difference he found between will and desire. Therefore, the fact that determination of will and desire is in fact the determination of liberty and freedom is discussed.

The final part especially deals with the relation which is thought to be as a close one between concepts of slavery, property and labour and the concept of liberty and then tries to explain the societal problems rising as a result of explaining the concepts of property and labour for every individual. And as a result of discussion, the study concludes that the main goal of Locke's Political Theory is to realise a synthesis of individual liberty and liberty of individuals in the society.

Keywords: Will, Desire, Liberty, Freedom, Labour, Uneasiness, Property

Bilgi ve Ahlak

Locke, ahlak felsefesinin temelini oluşturan kavramları bilgi kuramı içinde ele alır. Dilimize *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* ismiyle çevrilen eserinin giriş kısmında amacının, insan bilgisinin kaynağının, kesinliğinin ve genişliğinin, sanı ile bilgi arasındaki farkın ve bilginin derecelerinin araştırılması olduğunu ifade eder. Bunu yapmak için ilkin bir insanın algıladığı idelerin kaynağını ve edinilme yollarını araştıracağını, ikinci olarak bu idelerle hangi tür bilginin edinildiğini ve bu bilgilerin derecesini gösterme yoluna gideceğini ve son olarak da inanç ve sanının doğası ve temelleri üzerinde duracağını belirtir (Locke 2004, s.68-69).

Zihin içeriklerinin hepsine ide ismini veren Locke, bu ideler arasında kesinlikleri açısından üçlü bir ayrım yapar. Bu ayrımı da idelerin arasındaki uyuşma (*agreement*) ya da uyuşmamanın (*disagreement*) algısına dayandırarak yapar. Bu ayrıma göre bilginin ilk derecesi, sezgi yoluyla algılanan idelerden oluşan bilgidir. Burada ideler arasındaki uyuşma ya da uyuşmama idelerin dolaysız algısına dayandığı için sezgisel (*intuitive*) bilgi ismini alır.

“Zihin akın kara olmadığını, bir dairenin üçgen olmadığını, üçün ikiden büyük ve ikiyle birin toplamına eşit olduğunu böyle algılar. Zihin bu tür doğruları basit sezgiyle, bu ideleri birlikte ilk gördüğünde, başka ide araya girmeden algılar; bu türden her bilgi, insan sınırlılığının yeteneği içinde bulunan en açık ve güvenilir bilgidir. Bütün bilgilerimizin bütün güvenilirlik ve apaçıklığı bu sezgiye bağlıdır...” (Locke 2004, s.362).

Bilginin ikinci derecesi olan tanıtlamalı (*demonstrative*) bilgide zihin, yine ideler arasındaki uyuşma ya da uyuşmamayı algılar fakat ilk bilgi derecesinden farklı olarak bunu dolaysız olarak yapamaz. Üçgenin iç açıları toplamının iki dik açığa eşit olduğunu bilsek de bu uyuşmayı ilkin sadece bu idelerin algısından çıkaramaz. Bunu yapabilmek için başka (aracı) idelere ihtiyaç duyar. Biz aracı ideleri kanıtlar (*proofs*) olarak adlandırırız. Locke bu süreci, akıl yürütme olarak tanımlar.

“Zihin, kendi idelerini, onları karşılaştırarak uyuşma ya da uyuşmamalarını hemen görebileceği biçimde yan yana getiremediği durumlarda, aradığı uyuşma ya da uyuşmamayı bulabilmek için başka

idelerin aracılığına başvurmak zorunda kalır; işte uslamlama ya da akıl yürütme dediğimiz şey budur” (Locke 2004, s.363).

Üçüncü ve son bilgi derecesi ise duyuma bağlı (*sensitive*) bilgidir. Bu bilgi türü sezgi ya da tanıtlamaya dayandırılmadığı sürece ne denli güvenle kabul edilmiş olursa olsun inanç ya da kanı ismini alabilir. Bir dışsal nesneden geldiğini düşündüğümüz bir idenin zihnimizde bulunuşundan daha kesin bir şey olamaz. Bu idenin algısından, kendisine karşılık gelen bir nesnenin varoluşunu çıkarsamak için elimizde herhangi bir nedenimizin olmadığını söyleyenler olsa da Locke, salt idenin algısı ile nesnesinin edimsel varoluşu arasındaki ayrımın sadece dolaysız yani sezgisel olarak yapılabileceğini düşünür. Bu konuda aracı ideleri kullanmak bu sezgisel bilgiyi kanıtlamaya da çürütmeye de elverişli değildir. İç ve dış ayrımı sezgisel olarak verilidir (Locke 2004, s. 368).

Bilginin dereceleri hakkındaki bu ayrımın tartışmalı pek çok yönü olsa da nihayetinde Locke, ahlaki yargıların tanıtlamalı bilgi içerisinde ele alınabileceğini düşünür. İdeler kesinlik taşısa da, bilgimizin kapsamı idelerimizin kapsamından daha dardır. Ne sezgisel ne tanıtlamalı ne de duyusal bilgi, idelerimizin kapsamına yani ideler arasındaki bütün bağıntılara tam olarak sahip olamaz (Locke 2004, s.369-370). Duyusal bilgide ideler ile bağlantıları kapsama farkı en üst düzeydedir. Bunun temel nedeni, basit idelerimiz arasındaki bağıntıların hepsini bilemeyecek olmamızdır. Özellikle de birincil nitelikler ile ikincil nitelikler arasında kesin, kuşku götürmez bir biçimde, nedensellik veya birlikte varoluş kuralları kurmayı hiçbir zaman başaramayız (Locke 2004, s.374).

Ahlaki, matematik gibi tanıtlamalı bilgi içerisinde ele alan Locke’a göre matematik akıl yürütme, sayı ve uzam idelerinin bağıntıları ile ilgidir. Bunlar arasındaki ilişkiler ne kadar kesin olarak algılanabilir ise ahlaki idelerin bağıntıları yani kipleri de aynı kesinliğe sahiptir. Seçik olmaları bakımından matematik yargılardan farklı olmadıkları olduğu savunulan ahlaki yargılar üzerinde, yine sayı ve uzama ilişkin yargılar üzerinde olduğu gibi tam bir uzlaşılı bulunmamaktadır. Ahlaki idelerin karmaşık oluşu ve duyulur temsilden yoksun oluşları esasen tanıtlanabilir olan bu idelerin nicelik

(uzam ve sayı) ideleri gibi olmadığını düşünülmesine sebep olmaktadır. Bu sorunları gidermenin en uygun yolu her bir ahlaki terimin yerini tutacak olan ide topluluğunu kuran tanımları yapmaktan ve bunları sürekli ve değişmez biçimde kullanmaktan geçer (Locke 2004, s.378-379).

“İyeliğin bulunmadığı yerde adaletsizlik de olmaz,” Euclides’in herhangi bir tanıtılması kadar kesin bir önermedir; çünkü iyelik idesi bir şey üzerindeki haktır ve kendisine ‘adaletsizlik’ adı verilen bu ide bu hakka saldırılması ya da onun gasbı olduğuna göre, böyle saptanmış olan ve kendilerine bu adlar verilmiş olan idelerle, bu önermenin de, bir üçgenin iki dik açiya eşit üç açısı olduğu önermesi kadar doğru olduğunu kesinlikle bilebilirim. Yine: “Hiçbir hükümet saltık özgürlük vermez.” Hükümet idesi, kendilerine uyulması gereken belli kurallara ya da yasalara dayanan bir toplum kurumu olduğuna, saltık özgürlük idesi de herkesin istediğini yapması olduğuna göre, bu önermenin doğruluğuna da bir matematik önermesininkine olduğu kadar güvenilebilirim” (Locke 2004, s.377-378).

Şu durumda yapılması gereken, *ahlaki idelerin kurucu tanımlarını* yapmak ve bu idelerin *terimlerini/sözcüklerini* sürekli ve değişmez bir biçimde kullanmaktır. Gündelik dilde aynı ideye farklı adlar verildiği sıkça görülür. Bu konuşma biçimi gündelik dilde olağan karşılsa da zamanla farklı terimin farklı bir idenin varlığı yönünde bir kanıya sürüklenmemize neden olur. Bilgimizin idelerimiz arasındaki uygunluk ya da uygunsuzluk üzerine kurulu olsa da idelerin açık ve seçik (*clear and distinct*) olduğu durumlarda bilgimiz aynı şekilde açık ve seçik değildir. İdeler açık ve seçik olsalar da bilginin de açık ve seçik olabilmesi için bu uygunluk ya da uygunsuzluğun algılanması gerekir. Üçgenin iç açılarının toplamının iki dik açiya eşit olduğunu pek çok kişi söyleyebilir ancak bunun ispatının yapılabilmesi ancak bu uygunluğun algısının varlığına bağlıdır. Şu durumda, “... kendisinde, kullandığı sözcüklerin belirlenmiş ideleri bulunmayan kimse onlardan doğruluğuna güvenilebileceği önermeler yapamaz” (Locke 2004, s.369).

Bu yüzden farklı terimlerin karşılık geldiği ideler arasındaki farkın da gösterilebilmesi gerekir. Eğer bu fark gösterilemiyorsa bu farka dayanarak yapılacak ayrımların hiçbirisi doğruluğuna güvenilebileceğimiz önermeler yapmaya yetmeyecektir. Locke bunula birlikte bu durumda olan birinin hiçbir

zaman doğru önermeler kuramayacağı anlamını çıkarmaz, bu durumda doğru önermeler kurabiliriz ancak bu sadece rastlantıya bağlı olacaktır. Gündelik konuşmada kullanılan terimler bazen ideler arasındaki farka dayanıyor olsa da sık sık aynı ideye farklı adlar verilmesinden kaynaklanan sorunlar felsefi dile de taşınır. Locke ahlaki yargılarla ilgili soruşturmada bu hususlara dikkat edilmesi halinde, çok anlamlılık sorununun oradan kalkacağını düşünür.

Özgürlük Analizi ve Kurucu Kavramlar

Locke ahlak soruşturmasının merkezine özgürlük (*freedom/liberty*) ide-sini yerleştirir.¹ Özgürlüğün ne olduğunu belirlemek öncelikle nesnesiyle ilişkisinin açıklığa kavuşturulması yoluyla mümkündür. Felsefe tarihinde özgürlüğe ilişkin görüşler genellikle insan anlayışları üzerinden dile getirilmektedir. Bu görüşlerin çoğunluğu insan doğasının yapısı ve sahip olduğu düşünülen bölümleri üzerinden dile getirilmektedir. Söz konusu bölümlere de ayrı varoluşa sahip yetiler (*faculties*) gözüyle bakılmaktadır. Özgürlük sorunu da akıl, istenç vb. yetiler arasındaki ilişkiler üzerinden işlenegelmiştir. Locke'un sırasıyla bir güç (*power*) ve bir eylem (*action*) olarak gördüğü, istenç (*will*) ve isteme (*willing*) bu teorilere göre bir yeti ve bu yetinin bir eylemine karşılık gelmektedir. Dolayısı ile eylem doğrudan insana değil bu yetiler ve aralarındaki süreçler olarak görülmektedir. Aristoteles'in ahlak görüşü buna iyi bir örnektir. Aristoteles'e göre insanın amacı, bir etkinlik olan *eudamonia* haline ulaşmak olduğunu söylerken bunu gerçekleştirmek için yapılması gereken ise ruhun yapısına uygun biçimde davranışlarımızı düzenlemektir (Aristoteles 2005, 1102a). Ruhun bölümlerini de temelde üçe ayırdıktan sonra bunların her birini ayrı yetiler olarak görür. Ross'a (2012) göre Aristoteles, özellikle ayrı birer yeti olarak tasarladığı akıl ile irade ilişkisini kurmak için pek çok alt-yetiler ve bunların birliğini sağlayabilmek

¹ Locke'a göre, Freedom ve Liberty terimleri eşanlamlı terimler değildir. Dilimize aktarılan eserde her iki kavram da özgürlük olarak karşılanırsa da Liberty zaman zaman "tercih" olarak da çevrilmiştir. Bu çeviriler anlamca çok yanlış olmasa da okuyucu için adlandırma kaynaklı pek çok soruna yol açmaktadır. Daha uygun karşılıklar bulunabilir belki fakat ben bu farklılığı vurgulamak için freedom için özerklik, liberty için özgürlük karşılığını kullanacağım.

için de üst-yetiler tasarlamak zorunda kalmıştır (s.300). Nihayetinde Locke istencin bir yeti olarak düşünülmesinin uygun olmadığını, sadece güçlerin ve bu güçlerin eylemlerinin algısı olan idelerin, ayrıık varoluşlara karşılık gelen yetiler ya da bölümler olarak düşünülmesinin birçok karışıklığa sebebiyet verdiğini düşünür. İstenç ve anlama (*understanding*) ayrıık varoluşlar değil, varoluşlarını, etkilerinin algısından çıkarabildiğimiz zihnin (*mind*) ya da ruhun iki gücüdür (Locke 1999, s.221).

“Olağan dilde anlama ve istencin anlığın iki yetisi olduğu söylenir: her sözcükte olması gerektiği gibi bu da, anlığın ve istencin bu eylemleri gerçekleştiren ruhtaki bir takım gerçek varlıkların yerini tutuyormuş gibi düşünülmemesi (böyle düşünüldüğünü sanıyorum) ve böylece düşüncelerde karışıklık doğurmasına yol açılmaması koşuluyla uygun bir sözcüktür... kimi idelerini inceleyenler ve düşüncelerini sözcüklerin seslerine göre değil de şeylerin apaçıklığına uygun olarak yürütenler bu ve buna benzer anlatımları anlayabilseler bile, yetilerden böyle söz edilmesi, birçok kişiyi, bizde var olan seçik varlıklar olarak kendi alanları ve yetkeleri bulunan, buyuran, boyun eğen ve birçok eylem gerçekleştiren birtakım etmenlerin bulanık kavramına götürmüştür” (Locke 2004, s.179-180).

Yetiler gerçek varoluşlar değildirler (Locke 1999, s.221). Locke onlara güç (*power*) ismini verir. Zihnin iki eylemi olan algılama (*perceiving*) gücüne anlama, seçme (*choosing*) veya yeğleme (*preferring*) gücüne de istenç adı verilir. İster yetiler olarak adlandırılınsın ister güçler olarak, kendi başlarına varoluşları yoktur bunlar yalnızca eyleyenlerin yani kişilerin sahip olduğu yetenekleri ifade ederler. Şu hâlde istencin özgür olup olmadığını değil, kişinin özgür olup olmadığı sorulmalıdır. (Locke 2004, s.183). Güçler ayrıık varoluşlar olarak görülmeseler de yine de aralarındaki farka dikkat edilmesi gerekir. Salt farklı adlandırmalardan farklı güçlerin olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Yapılması gereken sözcüğün ya da terimin idesinin bir diğerinden farkının ne olduğunun açıkça belirtilmesidir. Anlama, düşüncenin işleyişi ile ilgili iken, istenç bir eylemin başlatılması, durdurulması veya devam ettirilmesi ile ilgilidir.

Locke, anlama ve istenç ideleri üzerinde yaptığı bu değerlendirmeyi özgürlük, zorunluluk ve arzu idelerine de uygular. Eğer idelerinde bir farklılık yoksa

terimlerdeki bir farklılık sadece sahte sorunlar üretir. Bu yüzden farkı gösterilemeyen ideler söz konusu ise farklı terimler kullanmaktan kaçınmak gerekir.²

Locke öncelikle özgürlük (*liberty*) ile zorunluluk (*necessity*) idesini karşılaştırır. Her iki ide de herkesin kendinde bulunduğu, *düşüncede ya da eylemde* bir şeyi başlatma, durdurma, bitirme *gücünün algısından* öğreniriz. Bu başlatma, durdurmaya muktedir olma ya da olamama hali bizde zorunluluk ve özgürlük idelerinin doğmasına sebep olur. Özgürlük idesi de, bir şeyi yapip yapmamanın insan zihninin yeğlemesine bağlı olduğu zaman ortaya çıkar. Bir eylemin istençli olup olmaması ile özgür olup olmaması arasında tek yönlü ve zorunlu bir ilişki yoktur. Eylemin istençli olması o eylemin özgür olduğu anlamına gelmez. “Öyle ki düşüncenin, istemin, istencin bulunmadığı yerde özgürlük olamaz; fakat özgürlüğün olmadığı yerde düşünce olabilir, istenç olabilir, istem olabilir” (Locke 2004, s.180-181).

İstenç veya istem birer eylemdir, özgürlük ise bir eyleme ya da eylememe gücüdür. Eğer bir insanın düşüncesinde bir eylem yapılmak veya yapılmamak üzere bir kez doğduğu ise, o insan istenci bakımından artık özgür değildir. Locke, istencin eylemi belirleyici etkisinin olabileceğini, ancak bu durumdaki eylemin özgür sayılamayacağını ifade etmektedir. Bir kişiye, zaten yapmakta olduğu eylemi bırakması ya da devam etmesi söylendiğinde artık o kişi seçme (*choosing*) açısından özgür değildir.

“... yürüyen bir insana yürümeyi bırakması söylendiğinde, yürümek ya da yürümeyi bırakmak isteyip istememeye karar vermekte özgür değildir; bunlardan birini, yani yürümeyi ya da yürümemeyi yeğlemek zorundadır. Günümüz içinde bulunan ve sayıları pek çok olan başka birçok eylem için de bir öneri karşısındaki durum budur” (Locke 2004, s.186).³

Felçli biri, istemi hangi yönde olursa olsun hareketi başlatma veya durdurma gücü olmadığı için özgür sayılamaz. Tercihle bulunabileceği birçok eylem arasından yürüyüş yapmayı tercih eden bir insanın özgür olduğu söylenebilir

² Bu durum çok daha temelde yer alan dil-düşünce hakkındaki teorisinden kaynaklanır. Bu teori, anlamın ortak ideden mi yoksa ortak adlandırmadan mı kaynaklandığı, eğer ortaklık söz konusu ise bunun ne derecede olduğuna ilişkin çok ilgi çekici bir tartışmadır.

³ Alıntı, liberal kuramın özünü de bize sunmaktadır.

ancak bu kişiye yürümeyi durdurması ya da devam etmesi yönünde bir telkin gelirse o kişi hangisini seçerse seçsin artık özgür olduğu söylenemez. Tüm bu örnekler bize istenç ile özgürlük arasındaki ilişkinin sanıldığığının aksine çok zayıf bir ilişki olduğunu gösterir. Dolayısı ile özgürlük idesini sadece istenç ya da isteme ideleri üzerinden anlamak mümkün değildir. Birinin istencinin özgür olup olmadığını sormak, onun uykusunun çevik ya da erdemin kare olup olmadığını sormaya benzer. Harekete ilişkin ayrımları uykuya, şekle ilişkin ayrımları erdeme yüklemek ne kadar anlamsız ise istencin özgürlüğü hakkında soruşturma yapmak da bir o kadar anlamsızdır (Locke 2004, s.183).

“Demek ki özgürlük, isteme ya da yeğlemeye ilişkin bir ide değildir; özgürlük, bir kimsenin, zihninin seçmesine ya da yönlendirmesine göre yapma ya da yapmaktan vazgeçme gücünün bulunmasına ilişkindir. Bizim özgürlük idemiz ancak bu güce kadar gidebilir, daha öteye geçemez” (Locke 2004, s.181).

İstenç ile özgürlük (*liberty*) arasında bu şekilde bir ayrım yapan Locke istencin eylemler üzerindeki etkisini görmezden geliyor değildir. İstencin eylemler üzerinde etkisi olduğunu ancak bu etkinin sonucu ortaya çıkan eylemlerin özgür eylemler olarak nitelenemeyeceğini vurgular. Ona göre istencin belirlediği eylemler ancak özerk (*freedom*) eylemler olarak adlandırılabilir. Dışsal ya da alternatiflerin verili olduğu diyebileceğimiz şartlar tarafından sınırlanan eylemler özgürlük (*liberty*) idesi ile karşılanmaz onlar daha çok özerklik (*freedom*) idesi ile ilgili eylemlerdir.

“Kenarları yirmi ayak uzunluğunda ve kare şeklinde bir odada esir tutulan biri odanın kuzeyindeyken, güney yönünde yirmi ayak yürümekte özgürdür (*liberty*), çünkü bunu yapıp yapmamak elindedir, ancak tersine kuzeye doğru yürümekte bu özgürlüğü yoktur” (Locke 1999, s.232-233).

Locke özgürlük (*liberty*) ve özerklik (*freedom*) arasındaki farkı isteme ile tercih ideleri arasındaki farka dayandırır. Özerklik istememize (*volition*) bağlıdır, özgürlük ise yeğlememize (*preference*) bağlıdır. İsteme ya da istenç; dışsal olarak adlandırabileceğimiz durumlar tarafından kişiye sunulan şartlara bağlı iken, yeğleme bunlardan birini seçmek yerine kendimizin ifadesi de olacak yeni biçimler üretme ve bunları eyleme geçirme gücünü ifade eder. Locke bu ayrımı istenç ile arzu (*desire*) arasında var olduğunu düşündüğü

farklılığa dayandırır. Ona göre birbirine karıştırılmaya oldukça müsait olan iki ide arasındaki fark, özerklik ve özgürlük idelerinin dayandığı zemini ifade eder. İstemeyi ifade eden seçme (*choosing*), yeğleme (*prefering*) gibi sözcüklerin arzuyu da imlediklerinin farkında olduğunu da vurgular. Bu yüzden bu iki ide arasındaki ayrımın daha belirgin biçimde vurgulanması gerekir.

Locke, istencin, kaygı (*uneasiness*)⁴ tarafından belirlendiğini düşünür. Bu *belirlenmişlik* ya da belirlenmiş olma (*determined*) –iç veya dış, kaynağı neresi olarak kabul edilirse edilsin- eyleyen olarak insanın *özgür* olmadığı ancak *özerk* olduğu anlamına gelir. Bir insanın istediği bir şeyi isteyip istemeyeceğini ya da hoşlandığı bir şeyden hoşlanıp hoşlanmadığını sormak anlamsız bir sorudur. Bunu haklı bir soru olarak görenler, bir istencin, başka bir istencin eylemlerini belirleyeceğini, bunun da ötekilerce belirlenip sonsuza değin neden böyle gitmeyeceğini açıklayabiliyor olmalıdırlar (Locke 2004, s.186).

Bir kaygı tarafından belirlenmiş isteme, seçim açısından sınırlanmış olması dolayısı ile özgürlük sayılamaz. Bu fikir, özellikle ahlaki eylemin *mümkün olan en yüksek iyiye*⁵ göre belirlendiğini iddia eden görüşlere de bir göndermedir.

Kaygı tarafından belirlenmiş istencin kaynaklık ettiği eylemler özerk eylemlerdir ancak ahlaki eylemin önemsiz bir kısmını oluştururlar. Bu durum, istenci en yüksek iyinin değil kaygının belirlediği iddiasının sonucudur. Locke bunu doğrulayan pek çok tarihsel durum bulunduğunu düşünür. Öncelikle eğer istenç kaygı tarafından belirlenmeseydi cennetin zevklerinin olabileliliğini kabul edenlerin hepsi bu zevklerin peşinden giderdi fakat durum bunun tersi gibi görünmektedir. İkinci olarak bir kaygı, hele ki büyükse hiç savsak-

⁴ Uneasiness, sıkıntı, sorun, huzursuzluk gibi anlamlara da gelmektedir. Türkçe metinde de kaygı olarak çevrilmiştir. Daha yakın dönem dönemdeki “angst” anlamı ile sınırlanmamıştır. Vurgu, istencin belirlenmiş olmasına yöneliktir.

⁵ Locke'un en yüksek iyi yerine, mümkün olan en yüksek iyi (the greatest positive good) olarak kullanır. Pek çok filozof ve felsefi akım tarafından dile getirilmiş ve işlenmiştir. Locke'un kullanımı, en yüksek iyinin aşkın, verili bir iyi olmadığını, olumsal ve tarihsel olarak anlaşıldığını gösterir. Bu haliyle mümkün olan en yüksek iyinin eylem üzerinde etkisi vardır fakat bütün eylemlerin kaynağını oluşturduğu söylenemez.

lanmaz ve insanlar bu kaygıdan kurtulmak için çabalarlarken pek çok iyiliği de savsaklamaktadır (Locke 2004, s. 189). Sonuç olarak kaygı durumu, istencin belirlenmesinde birincil rol oynayan bir durumdur. Kaygının istenç üzerinde olan bu belirleyici gücü, kaygı kaynaklı eylemlerin Locke tarafından özgür eylemler değil, özerk eylemler olarak nitelendirilmesine yol açar.

Şu halde özgürlük ya da özgür eylem nedir? Locke' un özgürlüğü, belirlenme ve belirleme (determination) ilişkisindeki unsurlar arasında aradığı açıktır. Öyle ki istencin kaygı ile olan ilişkisinde olduğu gibi belirlenmediği, tercihinin nedeninin sadece istencin kendisinden kaynaklandığı durumları özgürlüğe daha uygun durumlar olarak görmektedir. Locke bunu belirtmek için *arzu* (*desire*) terimini kullanır. Locke'a göre arzu ile isteme birbirine karıştırılmaması gereken ayrı idelerdir.

“İstenç ve ondan çok başka zihin edimleri arasındaki ayrımları yeterince belirtmeyen anlatımlar yüzünden yanılgıya düşülmemesi için dikkatli olunması konusundaki bu uyarının çok gerekli olduğunu sanıyorum; çünkü istemin sıklıkla başka duygulanımlarla, özellikle de arzu ile karıştırıldığını ve birinin yerine ötekinin kullanıldığını görüyorum... Bu yapıldığında görülecektir ki istenç adı verilen zihin edimi, zihnin tikel bir durum üzerindeki kararlığından başka bir şey değildir. Bu kararlılık arzu söz konusu olduğunda bulunmaz çünkü arzu, istencin eğiliminden başka hatta tamamen onun aksine bir eylemde bulunmamıza neden olabilir “(Locke 2004, s.187-188).⁶

Bir iyi, iyi olduğu genel olarak kabul edilmiş bile olsa her zaman arzuyu uyandırmaz. Mümkün olan en yüksek iyi dahi arzuyu belirlemeye yetmeyebilir. Esasen arzunun bu yapısı tam da özgürlüğün kaynağı olmasını sağlar. Tekil her durumda herhangi bir kimse mevcut iyilerden hiçbirini tercih etmeyebilir. Bu durum insanların iynin peşinden gitmediğini değil, sadece aynı şeyin herkes için aynı biçimde iyi olmadığını, herkesin kendi mutluluğunu amaç edinmediğini değil, her bir kimsenin kendi mutluluğunu başka bir şeyde bulduğunu kanıtlar (Locke 2004, s.192-193).

⁶ Locke aynı yerde, arzu ile istenç ya da istemenin karıştırılmaması gerektiğini vurgulasa da kendisinin istenç kadar arzuyu da imleyen seçme (choosing) ve yeğleme/tercih (preferring) sözcüklerini kullanmak durumunda kaldığını belirtir.

Ancak arzunun bu karakteri yani istenci kendi doğrultusunda belirlemesi ile istencin kaygı tarafından belirlenmesi arasında önemli bir fark vardır. Kaygı çoğunlukla verili ya da mevcut bir durumdan kaynaklanır. Arzunun istenci belirlemesinde ise söz konusu olan mevcut ya da verili herhangi bir durumla sınırlanamayıştır. Locke arzunun bu özelliğini vurgulamak için *askıya alma* (*suspending*) terimini kullanır. Arzunun giderilmesi için neyin ya da hangi yolun daha uygun olacağına ilişkin değerlendirme süreci düşünmeyi gerektirir. Locke'a göre eğer gerekli incelemeyi yapmadan istençlerimizin belirlenmesinde kaygıya kapılarak *aceleci* bir biçimde eylemde bulunup bu *askıya alma gücünü* kullanmazsak ancak deliler ve aptallar kadar özgür olduğumuz söylenebilir. Bir deli ve aptal alabildiğine özerk kişilerdir (*freeman*) ancak bu tür bir özerklik eğer delirmemişsek kimse tarafından arzulanmaz (Locke 1999, s.248).

“... Zihnin, birçok durumda, arzularından herhangi birinin ya da art arda hepsinin uygulanmasını ya da doyurulmasını askıya alma gücü bulunduğundan, o bunları her yönüyle inceleyip ötekilerle tartabilir. İnsanın özgürlüğü burada yatar ve yaşamlarımızın yönetiminde ve mutluluğa yönelik çabalarımızda karşılaştığımız değişik yanılgı, yanlış ve kusurlar, istençlerimizin belirlenmesinde ıvecen davranıp, gerekli incelemeyi yapmadan hemen işe girişerek bu özgürlüğü doğru yolda kullanmamaktan gelir” (Locke 2004, s.191).

Bu hataları önlemek için herkesin gündelik deneyiminden bilebileceği üzere şu ya da bu arzunun uygulamasını askıya alma gücümüz vardır. Bu güç Locke'a göre her türlü özgürlüğün kaynağı olarak görünür aynı zamanda eğer -uygun bir adlandırma olarak görmese de- “özgür istenç” diye bir şey varsa askıya alma gücü, bunun için tek uygun ad olacaktır. Düşünme ya da incelemenin sonucuna göre arzulamak bir kusur değil doğamızın bir yetkinliğidir. Bu, ussal varlıkların özgürlüklerinin üzerinde döndüğü eksendir (Locke 2004, s.191-192).

Askıya alma yani değerlendirme sonucu herkes, mutluluğunu sağlayacak iyiyi elbette bulamayabilir, yine yanılabilir. Sadece kaygının motive ettiği eylem değil, geleneğin sunduğu kadarı ile yetinmek de, insanın sahip olduğu özgürlüğü kullanarak yanılmasından farklıdır. Locke'a göre

çoğu insan kendi ödevleri ile gereğinden az ilgilenmektedir. Başkalarından devşirilen örnekler, alışkanlıklarla hayatlarını yönlendirirken, kendilerine sunulmuş en büyük özgürlüğü kullanmamaktadırlar (Locke 1999, s.34). Geleneğin belirleyiciliği ile özgürlüğün kullanılması sonucu ortaya çıkan tercihin belirleyiciliği arasındaki fark budur. “Kendi yargımız tarafından belirlenmiş olmak, özgürlüğü kısıtlamaz” (Locke 1999, s.247).⁷

İstenç ve Arzu Bakımından Emek ve Mülkiyet

Görüldüğü üzere Locke, istencin kaygı tarafından belirlendiği durum için özerklik (*freedom*) söz konusu iken, istencin arzu tarafından belirlendiği durum için özgürlük (*liberty*) terimlerini kullanır. Bu terminoloji, Locke’ un siyaset kuramının da ana eksenini oluşturmaktadır. Locke özerklik (*freedom*) kavramını, doğal durumda istencin herhangi başka birinin istenci tarafından belirlenmemesi olarak tanımlar (Locke 1980, s.4). Özgürlük (*liberty*) ise sivil toplumla birlikte ortaya çıkan bir kavramdır. Mülkiyet, hükümet, kölelik ve emek gibi kavramların anlaşılması açısından da kritik bir noktadadır. Bilindiği üzere mülkiyet kavramı özellikle 17. yüzyılda sadece sahip olunan, rıza yoluyla el değiştirebilir unsurları kapsamamaktadır. Mülkiyet dendiğinde el değiştirmesi mümkün olmayan hakları da kapsayacak biçimde kullanılmaktadır. Locke’ a göre hak ve ödevlerin kaynağı da insan olduğuna göre mülkiyet hakkı en temel hak olarak görülmektedir (Monk 2004, s.122). Mülkiyetin ikinci biçimi ise doğal haliyle kaldığında herkesin eşit biçimde hak sahibi olduğu kaynaklara ilişkindir.

“Dolayısıyla yeryüzünün doğal biçimde ürettiği Yemişler ve beslediği bütün Hayvanlar doğanın kendiliğinden eli tarafından üretildiklerinden insan-noğluna ortaklaşa biçimde aittirler ve doğal durumlarında öylece kaldıklarında, hiç kimse bunların herhangi biri üzerinde, diğer insanları dışlayacak biçimde özel bir Hükümrânlığa sahip değildirler” (Locke 2012, s.24).

⁷ Kendi yargımız tarafından belirlenmenin özgürlüğe karşıt olmadığı tezi, toplumsal yaşam söz konusu olduğunda ciddi problemleri de beraberinde getirir. Locke’ un siyaset felsefesinin temel çabasının da, bireysel özgürlük diyebileceğimiz bu yorumu toplumsal hayatla doğurabileceği uyumsuzlukları giderecek biçimde formüle etmeye çalışmak olduğu görülecektir.

Doğanın ürünlerini mülkiyete çevirecek olan, o ürünlerin teminine yeni yöntemler kazandırmaktır. Verili şekliyle bu ürünlerin isteniyor olması mülkiyete elverişli kılmaya yetmez. Onları mülkiyete elverişli kılacak şey bunların elde edilmesinde yeni yöntemler geliştirmektir. Mülkiyete izin veren şeyler ile izin vermeyen şeyler arasındaki ayrım da emek kavramına dayandırılır.

“Bunlar ne zaman onun olmaya başlamıştır? Sindirdiği zaman mı? Yoksa yediği zaman mı? Topladığı zaman mı? ... Şurası açıktır ki ilk toplama bunları onun yapmasaydı, başka hiçbir şey onun yapamazdı. Şöyle ki, *emek*, bunlarla ortak olan arasında bir ayrım koydu. ... Benim olan emek bu şeyleri içinde bulundukları ortaklaşa durumun içinden çekip çıkararak içlerine benim *Mülkiyetimi* yerleştirmiş bulunmaktadır” (Locke 2012, s.24-25).

Nesnelerin doğal halde bulundukları durum kaygı durumunu ifade ederken, emeğin onları değiştiren niteliği arzusunun yöntemi olarak görülmektedir. Özgürlük ile arzu arasındaki ilişki nasıl ki insanı tanımlayan özellik ise mülkiyet de bu yüzden özgürlüğün ifadesi olarak insanın en temel hakkı olarak görülmektedir. Tabi bu yaklaşımın beraberinde birçok sorunu da ortaya çıkardığı bir gerçektir. Emek tek bir formda ortaya çıkmaz hangi emek formunun insanın özgürlüğüne daha uygun olduğu gibi birçok soruyla da karşılaşmamız kaçınılmazdır. Örneğin kölenin çalışması emek sayılmaz çünkü onun iradesi başka biri tarafından belirlenmektedir ayrıca neyi nasıl ve ne zaman yapacağı kişisel bir değerlendirmeye ya da rızaya bağlı değildir. Köle, sunulan seçeneklerden bir seçim yapmıştır, askıya alma ya da düşünme aracılığıyla bir yeğleme ya da tercih değil. Bu yüzden kölenin *emek sahibi (labour)* olduğu söylenemez onun yaptığı şey *çalışmadır (work)*, bu yüzden de mülkiyet hakkı yoktur. Köleliğin hem özgürlükle hem de emekle ilişkisinin temelleri özgürlüğün türetildiği istenç ile arzu arasındaki farka dayanır. Ancak emeğin bu tanımı yani, herkesin emeğinde bir mülkiyetinin bulunduğu iddiası her zaman tartışmalı olmuştur. Örneğin Hume (2009), mülkiyetin tamamen emek ile açıklanamayacağını düşünür, “Bir kişi emeğini herhangi bir şeye kattığı zaman, bu ona bütün mülkiyetini verir diyerek işgal hakkı konusuna bir açıklama getirirler ancak emeğimizi elde ettiğimiz nesneye kattığımızı söyleyemeyeceğimiz pek çok işgal türü vardır” (s.338).

Ayrıca köleliğe karşı çıkışın bir türünün, emeğin biçiminin belirlediği verimlilik gibi ekonomik bir sorun olduğu da gözden kaçmamalıdır. Ekonomik alandaki büyük gerekçe, özgür işçilerin (söz gelimi, Hollanda'daki ve İngiltere'deki işçilerin), Antiller'deki kölelere oranla çok daha yaratıcı ve üretken olduklarıdır. İnsanlığın üretim gücünün gelişmesinin genel refaha yaptığı katkı göz önünde tutulacak olursa köleliğin gerilemesi ve giderek ortadan kalkması arzu edilen bir şeydir (Vergara 2006, s.49).

Kölelik karşıtlığının sadece verim üzerinden yürütüldüğü elbette düşünülemez ancak daha verimli yöntemleri kullananların mülkiyet üzerinde doğuracağı hak iddiası da tartışılması gereken önemli bir nokta olarak günümüze değin taşınmıştır. Bu hususun özellikle Hükümet Üzerine İkinci Deneme'de Kızıldirililerin mülkiyet hakkı örneği üzerinden yapıldığı düşünüldüğünde, arzunun siyasi karakterinin, arzunun bireysel karakteri ile uyumlu hale getirilmesi sorununun temel sorun olarak varlığını devam ettirdiğini de özellikle vurgulamak gerekir.

Kaynakça

- Aristoteles. (2005). *Nikhomakhos'a Etik* (S. Babür, Çev.). Ankara: Kebikeç Yayınları.
- Hume, D. (2009). *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme* (E. Baylan, Çev.). Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Locke, J. (2004). *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* (V. Hacıkadiroğlu, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Locke, J. (1999). *An Essay Concerning Human Understanding*. Pennsylvania: Pennsylvania State University.
- Locke, J. (1999). *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler* (İ. Çetin, Çev.). İstanbul: Engin Yayıncılık.
- Locke, J. (2012). *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme* (F. Bakırcı, Çev.). Ankara: Eba-bil Yayınları.
- Locke, J. (1980). *Second Treatises of Government*. Indianapolis and Cambridge: Hacket Publishing Company.
- Hampster-Monk, I (2004). *Modern Siyasal Düşünce Tarihi* (N. Arat, Çev.). Ankara: Say Yayınları.
- Ross, D. (2011). *Aristoteles* (A. Arslan, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Vergara, F. (2006). *Liberalizmin Felsefi Temelleri* (B. Arıbaş, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.